

ROMÂNII ÎN SECOLUL AL IX-LEA ÎN LUMINA SCRISORII PAPEI NICOLAE I CĂTRE ÎMPĂRATUL MIHAIL III

de ALEXANDRU MADGEARU

Secolul al IX-lea a reprezentat pentru întreaga Europă orientală începutul unei perioade de geneză statală¹, care este corelată și cu desăvîrșirea proceselor de etnogeneză, atît în cazul popoarelor romanice occidentale, cît și în cazul celorlalte neamuri europene. Și pentru noi acest veac are o mare însemnătate. Circumscriș într-o perioadă mai largă, cea a sec. VIII—XI, el stă sub semnul unei dezvoltări mai accentuate din punct de vedere demografic, economic și social-politic². În această vreme se cristalizează formațiunile politice românești de caracter feudal care nu peste mult timp vor fi surprinse de izvoarele literare³. Se înțelege că orice nouă informație, oricît de laconică ar fi ea, este binevenită pentru studierea proceselor istorice care au avut loc în această vreme de început a afirmării politice a romanității orientale.

O atare informație referitoare (după cum vom vedea) la români a mai fost adusă în discuția istoriografiei românești, însă într-o abordare superficială care a făcut ca ea să fie privită cu scepticism de către unii cercetători. Ne referim la un pasaj din scrisoarea pe care a trimis-o papa Nicolae I (858—867) împăratului bizantin Mihail III (842—867) în anul 865. Dar, înainte de a o studia, este necesar să aruncăm o privire asupra contextului ei istoric, deoarece doar o asemenea perspectivă ne poate ajuta să înțelegem informația respectivă.

După ridicarea în apus a unui nou imperiu ce se vroia roman, poziția Imperiului bizantin era subminată în imaginea occidentalilor, mai ales în condițiile iconoclasmului care îndepărtase pe împărații răsăriteni de ortodoxie. În aceste condiții, avînd în spate forța Imperiului carolingian, papalitatea se emancipează, căutînd — și reușind — să devină o autoritate care să rivalizeze cu Patriarhia de Constantinopol. Lupta s-a dus atît pe plan doctrinar, cît și pe altul mai lumesc, cel al jurisdicției asupra unei zone aflate la interferența dintre Orient și Occident : Illyricul. Împrejurările generale care stimulau această ofensivă a papalității s-au conjugat în chip fericit cu puternica personalitate a papei Nicolae I. Pornind și de la controversa iscată în jurul doctrinei occidentale a purcederii duhului sfînt și de la fiul (*filiogue*), conflictul Roma-Bizanț a fost prilejuit de alegerea (socotită necanonică de către papa Nicolae I) a patriarhului Photios, în locul lui Ignatios, care fusese depus de împărat. De aici, o întregă

¹ Vezi în acest sens, de exemplu, culegerea de studii *L'Europe aux IX—XI siècles. Aux origines des États nationaux*, Varșovia, 1968.

² O bună sinteză, bazată mai ales pe descoperirile arheologice, este cartea lui Ștefan Olteanu, *Societatea românească la cumpăna de milenii (secolele VIII—XI)*, București, 1983.

³ *Ibidem*, p. 180—198 ; A. Decei, în *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 15—117 ; M. A. Ekrem, SCIVA, 31, 1980, 2, p. 257—264 ; Radu Popa, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 25—39 ; R. R. Heitel, SCIVA, 34, 1983, 2, p. 93—115 ; Fl. Constantin, în *File din istoria militară a poporului român*, XI, București, 1983, p. 75—91.

corespondență — deseori aprinsă — între Roma și Constantinopol. Se ajunge chiar la convocarea a două concilii care îi anatemizează, pe rînd, pe Nicolae și pe Photios. Acest conflict, care a fost o anticipare a mării schisme din 1054, a fost aplanat de împăratul următor, Vasile I Macedoncanul (867—886) care și-a început domnia prin depunerea lui Photios, restabilind relațiile mai mult sau mai puțin cordiale cu Roma. Pe de altă parte, conflictul religios dintre Roma și Constantinopol a fost agravat de două evenimente, și anume creștinarea sub auspiciii bizantine a moravilor în 863, urmată de cea a bulgarilor, în 864⁴. Astfel, ofensiva papală în Europa răsăriteană primea o serioasă lovitură. Nu este aici locul să discutăm în ce măsură erau îndreptățite pretențiile papale de supremație în Balcani. *Cert este că această zonă a stat mereu în atenția papei Nicolae I.* Încă din anul 860, pe cînd relațiile cu împăratul nu se încordaseră, el revendica într-o scrisoare către acesta subordonarea față de Roma a arhiepiscopatului de Thessalonic, care cuprindea practic toată Peninsula Balcanică, inclusiv teritoriile fostelor provincii Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea, Moesia, Dardania, Praevalitana⁵.

În aceste împrejurări se plasează și scrisoarea papei Nicolae I către împăratul Mihail III din vara anului 865⁶, răspuns la o scrisoare a împăratului care, din nefericire, nu ni s-a păstrat. Se poate deduce, însă, din ceea ce-i răspunde papa, că Mihail se adresa papei în termeni violenți și jignitori, cerîndu-i să renunțe la pretențiile sale de supremație în Biserică și, din punct de vedere teritorial, în Balcani. Desigur, atitudinea infatuată a împăratului a fost determinată și de succesele raportate prin aducerea bulgarilor și moravilor sub ascultarea Bisericii constantinopolitane.

Printre alte ofense ce i le aducea papei este și aceea că numea limba latină — în care scria papa — o limbă „barbară și scitică”: „*In tantam vero furoris abundantiam prorupistis, ut linguae Latinae injuriam irrogaveris, hanc in epistola vestra barbaram, et Scythicam appellantes ad injuriam ejus qui fecit eam*”⁷. Unii cercetători au văzut aici o aluzie a împăratului la niște „sciti” care vorbeau o limbă latină; or, aceștia nu puteau fi decît românii!⁸. Însă, o analiză mai atentă ne arată că nu poate fi vorba de așa ceva. Încă din sec. VII, în Bizanț limba latină nu mai era folosită și cunoscută, deși locuitorii continuau să se numească „romei”. Dat fiind că pentru bizantini orice altă limbă decît a lor era „barbară”, limba latină

⁴ A. A. Vasiliev, *Histoire de l'Empire byzantin*, I, Paris, 1932, p. 371—373, 379—382; G. Ostrogorsky, *Histoire de l'Etat byzantin*, Paris, 1956, p. 257—258; N. Iorga, *Istoria vieții bizantine*, București, 1974, p. 262—263, 276, 279—280; F. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, Paris, 1926; Idem, în *Mélanges Ch. Diehl*, I, Paris, 1930, p. 62—76; S. Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, Londra, 1930; P. Petrov, *Byzantinobulgarica*, 2, 1966, p. 41—52; T. M. Popescu, *Ortodoxia*, 6, 1954, nr. 2—3, p. 181—191; D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500—1453*, Londra, 1971, p. 69—101, 134—153; D. Onciul, *Serieri istorice*, ed. A. Sacerdoțeanu, II, București, 1968, p. 5—18; C. J. Hefele, Dom II, Leclercq, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, IV, 1, Paris, 1911, p. 252—283, 326—342, 420—542.

⁵ Migne, PL, CXIX, col. 779. Vezi și D. Onciul, *op. cit.*, p. 11.

⁶ *Epistula ad Michaelem imperatorem*, în I. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*... Veneția, 1770 (reprod. anastatică Paris, 1902), XV, col. 186—216 = Migne, PL, CXIX, col. 926—962. O prezentare pe larg a scrisorii la C. J. Hefele, Dom II, Leclercq, *op. cit.*, p. 421—426.

⁷ Mansi, *op. cit.*, col. 191 = Migne, *op. cit.*, col. 932.

⁸ A. Sacerdoțeanu, *Revista Macedonomană*, 3, 1931, p. 59; Idem, *Revista arhivelor*, 3, 1937—1938, p. 120; R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, în *La Dobroudja*, București, 1938, p. 391, nota 4; E. Lozovan, în Fr. Altheim, *Geschichte der Hunnen*, II, Berlin, 1960, p. 207, nota 33; E. Stănescu, *NEH*, 3, 1965, p. 53, nota 35.

nu putea fi pentru Mihail III — mai cu seamă într-un acces de minie — decît barbară și, pe deasupra, și scitică, știut fiind că sciții erau barbarii prin excelență. Doar astfel poate fi înțeleasă expresia folosită de Mihail III : un simplu topos retoric, și nicidecum o aluzie la români ⁹.

Însă, scrisoarea papei mai conține un pasaj care, de data aceasta, face, cu adevărat, o referire la situația de la Dunărea de Jos. Făcînd un elogiu limbii latine, papa adaugă drept întărire a spuselor sale : „*Cum enim barbari omnes et Scythae, ut insensata animalia vivant, Deum verum nesciant, ligna autem et lapides adorent, in eo ipso quo verum Deum colit lingua Latina, quantum barbaram, vel Scythicam linguam antecedit, agnoscitur*” ¹⁰. Adică : „Iată, pe cînd toți barbarii și sciții trăiau precum animalele fără de judecată, pe Dumnezeu cel adevărat nu-l cunoșteau, în schimb adorau lemne și pietre ; cînd pe Dumnezeu cel adevărat l-au cinstit, a fost primită limba latină — astfel încît ea a fost mai presus decît limba barbară sau scitică”.

De la prima vedere putem constata că papa se referă la o situație de fapt. El nu putea să aducă drept argument în pledoaria sa decît un lucru real sau măcar plauzibil, și care să poată fi acceptat de împărat. Tonul scrisorii, în general, este demn, fără izbucniri necontrolate, iar o afirmație grațuită nu ar fi fost la locul ei. De aceea, trebuie să considerăm că papa se gîndea, într-adevăr, la niște barbari (și sciții printre ei) care fuseseră păgîni, dar apoi se creștinaseră în limba latină. În privința acelor „*barbari omnes*”, lucrurile par clare : este vorba, desigur, de neamurile occidentale care primiseră creștinismul în limba latină și care, la acea vreme, în imaginea cărturarilor, erau considerate „barbare”, întrucît se transformaseră în noile popoare europene ¹¹. Cît despre sciți, vom încerca în cele ce urmează să lămurim situația.

Din text reiese că papa accentuează faptul creștinării în limba latină a „sciților”, numindu-i separat de toți ceilalți barbari, pentru a sublinia că pînă și ei sînt creștini de limbă latină. Este vădită aici respingerea (cu ironie, am putea spune ¹²) a ofensei aduse de Mihail. Dar, după cum cele spuse sînt valabile pentru ceilalți barbari (occidentali), de ce nu ar fi ele și pentru „sciți”, oricare ar fi populația reală desemnată prin acest termen ? Pasajul din scrisoare, prin amănunțele pe care le dă, nu poate fi asimilat unor texte în care sînt incluși și sciții într-o enumerare (mai degrabă imaginară) de popoare creștinate, cum ar fi cel al lui Tertulian ¹³ — și unde sciții nu sînt altceva decît întruchiparea unei părți a lumii barbare. Între tonul apologetic al lui Tertulian și cel tăios, dar realist, al lui Nicolae, este o mare deosebire, care ne arată că în acest caz existau, cu adevărat, niște „sciți” care se creștinaseră în limba latină.

⁹ C. Daicoviciu, ActaMN, 8, 1971, p. 191 — care, însă, caută argumente pentru a-și susține ipoteza că nu a existat o populație romanică la Dunărea de Jos după sec. VII—VIII. Vezi și P. Charanis, *Dumbarton Oaks Papers*, 13, 1959, p. 43, D. Obolensky, *op. cit.*, p. 152, și N. Iorga, *op. cit.*, p. 279 — care arată legătura dintre această expresie și uitarea limbii latine în „Noua Romă”.

¹⁰ Migne, *loc. cit.* Pasajul a mai fost semnalat de A. Sacerdoșeanu. *Revista Macedoromână*, 3, 1931, p. 58 și de E. Lozovan, în Fr. Altheim, *op. cit.*, IV, p. 154, dar fără a fi fost studiat cu atenție.

¹¹ S. Brezeanu, RRH, 21, 1982, nr. 3—4, p. 398 ; Idem, RESEE, 22, 1984, 2, p. 120—121.

¹² Vezi pasajul imediat următor : „*Jam vero si ideo linguam (sc. Latinam) barbaram dicitis, quoniam illam non intelligitis, vos considerate quia ridiculum est vos appellari Romanorum imperatores...*”.

¹³ Tertulian, *Adversus Judaeos*, 7 (PL, II, col. 611) = FHDR, I, p. 641. Vezi D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967, p. 481—496.

Ne rămâne de stabilit cine erau acești „sciți”, căci, evident, nu despre sciții cei adevărați este vorba. În literatura bizantină, dar și latină, termenul de „sciți” a fost aplicat diferitelor populații trăitoare la nordul Dunării sau în Dobrogea (Scythia Minor). În special autorii bizantini, datorită obsesiei lor de a da nume arhaizante, au numit „sciți” mai toate populațiile care s-au perindat în această zonă¹⁴. Dar, deja Petru Maior¹⁵ făcea observația că prin denumiri de genul sciți, pecenegi, cumani, trebuie să fie înțeleși în unele cazuri și românii, cărora li se atribuia fie un nume arhaizant, fie numele migratorilor care-i dominau. Faptul a fost dovedit de cercetările contemporane¹⁶. În cazul de față, sciții nu pot fi bulgarii. La acea dată bulgarii se creștinaseră, e drept, de un an de zile, dar în ritul grecesc. Reorientarea, de scurtă durată, a lui Boris-Mihail către Roma avea să se petreacă un an mai târziu după data scrisorii, în august 866¹⁷. Și chiar dacă papa căuta de pe atunci să-i atragă pe bulgari, el nu putea să-și exprime această dorință într-o scrisoare către Mihail III, prezentînd-o ca pe un fapt împlinit (cîndva, în trecut), fapt care însă nu era real.

La acea dată, la Dunărea de Jos nu mai locuiau decît românii și grupuri de slavi în curs de asimilare¹⁸. Termenul de „sciți” poate desemna ambele populații, în măsura în care slavii care conviețuiau cu românii începuseră să se creștineze sub influența acestora¹⁹. Dar este greu de crezut că papa avea știre de un atare proces lent, greu de sesizat din afară. „Sciții” sînt mai probabil românii, decît slavii — aceasta rezultă și din faptul că, în text, creștinarea sciților este plasată contemporan cu cea a barbarilor apuseni, și anume într-un trecut neprecizat. Daco-romanii se creștinaseră încă din sec. al IV-lea, primind noua credință în limba latină și avînd liturghia latină (populară)²⁰.

Îată, deci, că în scrisoarea papei se face o mențiune asupra românilor. Papa cunoștea faptul că undeva, departe, la Dunăre, trăiau niște creștini de limbă latină. Se poate desluși, desigur, în acest pasaj, o exprimare disimulată a pretențiilor sale de dominație în această zonă, pretenții care în

¹⁴ G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, 2, 1958, p. 279—283 culege semnificațiile termenului de „sciți” în izvoarele bizantine, dar lista sa nu este completă, întrucît ea se referă doar la populațiile turanice.

¹⁵ Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, ed. F. Fugariu, I, București, 1970, p. 241—257.

¹⁶ Vezi acum S. Brezeanu, *RESEE*, 22, 1984, p. 118—119.

¹⁷ I. Dujcev, extras din *Mélanges de science religieuse*, Lille, 1951, p. 212, nota 2.

¹⁸ Eug. Zaharia, *Aluta*, 1, 1969, p. 121; idem, *Dacia*, N.S., 15, 1971, p. 285—286; L. Bârză, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, București, 1979, p. 73—96; M. Rusu, *Apulum*, 9, 1971, p. 713—726; D. Gh. Teodor, *Arh. Mold.*, 9, 1980, p. 75—83; Idem, în *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romanian*, București, 1975, p. 155—170.

¹⁹ În această perioadă, în necropolele birituale încep să predomine mormintele de înhumare, ceea ce ar putea fi interpretat ca rezultatul procesului de creștinare a populației rămase încă păgîne (St. Olteanu, *op. cit.*, p. 173). În orice caz, problema necropolelor birituale nu și-a găsit încă rezolvarea multumitoare. Este posibil ca și mormintele de incinerare să fi aparținut unor creștini, în condițiile creștinismului popular, cu multe reminiscențe păgîne. Vezi L. Bârză, *op. cit.*, p. 83—88; E. Zaharia, *Populația românească în Transilvania în sec. VII—VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977, p. 99.

²⁰ Pentru originile creștinismului românesc bibliografia este foarte mare. Ne mărginim să cităm cîteva lucrări care se ocupă de terminologia latină și de existența liturghiei latine în evul mediu timpuriu românesc: V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911; N. Iorga, *Histoire des Roumains*, II, București, 1937, p. 98—130; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii ortodoxe române*, I, București, 1980, p. 70; G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 91—92; P. Ș. Năsturel, *Romanoslavica*, 1, 1958, p. 198—209; St. Lupșă, *Studii teologice*, 1, 1949, p. 822—824; D. Stăniloae, *BOR*, 3—4, 1979, p. 563—564.

scrisoare nu sînt formulate explicit²¹. Tocmai datorită atenției pe care o acorda zonei balcanice a aflat, probabil, papa, de existența acestor „sciți”. S-ar putea pune întrebarea : de ce nu a încercat papa să instituie un episcopat pentru această populație, pentru a o smulge Patriarhiei de la Constantinopol? Ar fi avut posibilitatea să o facă în perioada 866—870 cînd Bulgaria trecuse de partea Romei și episcopi latini fuseseră trimiși acolo. Însă la nordul Dunării nu exista încă o autoritate politică centralizată în cadrul căreia să poată fi organizată o ierarhie ecleziastică. De asemenea inexistența unor așezări urbane dezvoltate împiedica și ea întemeierea acolo a unui episcopat²². Pe de altă parte, este posibil ca papa să fi intenționat cuprinderea zonei nord-dunărene în jurisdicția arhiepiscopatului de Thessalonic, asupra căruia papa, după cum spuneam, avea pretenții. Se pare că, măcar în sec. IV, arhiepiscopatul acesta avea sub jurisdicția sa și comunitățile creștine nord-dunărene, care erau lipsite de episcopi, întrucît se aflau sub dominația barbarilor păgîni²³.

Folosirea termenului de „sciți” în sens geografic pentru populația de la Dunărea de Jos ne este confirmată de două izvoare, tot din sec. IX, deci contemporane scrisorii. Primul este un izvor occidental (prin aceasta importanța lui este sporită). Călugărul Walafrid Strabus scria în 841 : „Am aflat din cele istorisite de o seamă de frați vrednici de crezare că la unele seminții de ale *sciților* și mai ales la tomitani slujbele dumnezeiești se săvîrșese pînă astăzi în aceeași limbă” (gotică)²⁴. Această mențiune a fost pusă, pe bună dreptate, în legătură cu descoperirile de la Basarabi-Murfatlar²⁵. Ceea ce ne interesează aici este utilizarea termenului de „sciți” pentru a desemna locuitorii din Dobrogea, din fosta provincie Scythia Minor, care în sec. IX mai era numită de bizantini Scythia²⁶. Termenul de „sciți” nu are în acest caz o accepțiune etnică precisă, ci are sens geografic, denumind mai degrabă conglomeratul de populații (*gentes*) trăitoare în Scythia; dealtfel, faptul că o parte a acestor „sciți” sînt numiți „tomitani” ne confirmă această supoziție. Printre acești „sciți”, alături de rămășițele gotilor, se aflau, foarte probabil, și românii, a căror prezență în Dobrogea, și în această epocă, este categoric dovedită de descoperirile arheologice²⁷.

Acest text ne mai atestă și faptul că în occidentul latin se cunoșteau anumite date despre realitățile de la Dunărea de Jos, într-o vreme care precede cu doar două decenii scrisoarea papei Nicolae I.

²¹ F. Dvornik, în *Melanges Diehl*, p. 71.

²² Canonul 6 al Sinodului de la Sardica (343) interzicea numirea de episcopi în sate sau în orașe mici (Nicodim Milas, *Canioanele Bisericii ortodoxe însoțite de comentarii* (trac. rom.), II, 1, Arad, 1934, p. 131). Vezi și A. Sacerdoteanu, *Studii teologice*, 20, 1968, nr. 3—4, p. 252.

²³ I. Ionescu, *Glăsul bisericii*, 40, 1981, nr. 6—8, p. 626—628. De asemenea, arhiepiscopia Justiniana Prima (care o suprapunea pe cea de Thessalonic) își includea, probabil, jurisdicția și la nordul Dunării : *Novella XI* (FHDR, II, p. 379) : Gh. Ștefan, *Drobeta*, I, 1974, p. 65—70 ; P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 72—73 ; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 161, 164—165 ; D. Tudor, *Ottenia romană*, București, 1978, p. 466.

²⁴ Walafridi Strabi, în *Migne*, PL, CXLV, col. 927 = FHDR, II, p. 641 : „*Et fidelium fratrum didicimus apud quosdam Scylharum gentes maxime Tomitanus eadem locutione divina hactenus celebrari officia*”.

²⁵ P. Diaconu, P. Ș. Năsturel, *Mitropolia Otteniei*, 20, 1968, 11—12, p. 937—946.

²⁶ *Hierocles Synecdemus et Notitiae graecae episcopatum...*, ed. G. Parthey, Berlin, 1866 (ed. stereotipă Amsterdam, 1967), p. 57, 147, 164. Vezi și F. Dvornik, *Les Slaves...*, p. 83—84 ; S. Nicolae, în *De la Dunăre la Mare*, Galați, 1979, p. 31.

²⁷ I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, București, 1971, în special p. 7—69.

Al doilea izvor este un fragment din *Notitiae graecae episcopatum* eulegere de liste de eparhii datînd din timpul împăratului Leon VI cel Înțelept (886—912). În lista a cincea se descriu teritoriile de jurisdicție ale patriarhatelor, între acestea și cel al scaunului papal. În partea răsăriteană această jurisdicție se întindea „pînă la Ravenna și la longobarzi și pînă la Thessalonic, pînă la slavi și „arabieni”²⁸ și avari și *sciți* și pînă la fluviul Dunărea”²⁹. Evident, este vorba de o situație mai veche, dar ceea ce ne interesează este mențiunea termenului „sciți” în secolul al IX-lea. Pasajul acesta a fost reprodus aproape identic de Nil Doxopatrîs în 1143, care preciza că acest teritoriu aparținea Romei înainte de ridicarea Constantinopolului, Noii Rome, la rangul de patriarhat³⁰.

Și aici, *sciții* (care nu pot fi pecenegii, care încă nu apăruseră la Dunăre) reprezintă populația de la Dunărea de Jos. Întrucît termenul apare alături de niște etnonime, este posibil ca și el să fi avut o semnificație etnică precisă: românii sau românii amestecați cu grupuri slave în curs de asimilare. Dar, dincolo de această posibilă identificare, acest izvor ne aduce o altă atestare din sec. IX a termenului de „sciți” cu sens geografic.

Pasajul din *Notitia episcopatum* a mai fost publicat și în FHDR, II, de către H. Mihăescu, dar într-un chip care-i denaturează total adevăratul conținut. Anume, au fost desprinse din context cuvintele Ἀβάρων καὶ Σκυθῶν καὶ Δανουβίου τοῦ ποταμοῦ³¹, considerîndu-se că ele înseamnă „scaunul avarilor și sciților și fluviului Dunării” (!), adică — se presupune — episcopatul de Tomis, care, am văzut, este atestat în alte liste din *Notitiae episcopatum*. Această citare trunchiată a izvorului a produs o mărturie-fantomă a unui episcopat pe care Mircea Rusu l-a luat drept autentic, considerîndu-l un episcopat nord-dunărean³². Ceea ce ne atestă acest text este doar folosirea termenului de „sciți”, la sfîrșitul sec. IX, pentru o populație de la Dunărea de Jos, care nu este aceeași cu avarii. *Ca și mărturia lui Walafrid Strabus, ea vine să confirme interpretarea pasajului din scrisoarea papei Nicolae I.*

Profităm de această ocazie pentru a readuce în discuție chestiunea episcopului Ursus care a fost prezent la Conciliul al VII-lea ecumenic de la Niceea din 787. El a semnat ca „ἐπίσκοπος τῆς ἁγίας Ἀβαρτιανῶν ἐκκλησίας”³³. Unii istorici au considerat că ar fi vorba de episcopul din Abrittus (Moesia Inferior)³⁴, dar alții (cărora ne alăturăm) sînt de părere că numele este redat corect și că episcopul era al Bisericii „avaritienilor”, al locuitorilor din țara avarilor, adică al populației romanice

²⁸ Este un nume arhaizant pentru locuitorii din Pannonia: Arrabo, riu; Arrabona, localitate; Arabisci, trib celtic — în Pannonia.

²⁹ Hierocles *Synecdemus*..., p. 139.

³⁰ *Ibidem*, p. 270.

³¹ FHDR, II, p. 639.

³² M. Rusu, AHA Cluj-Napoca, 21, 1978, 132, nota 54.

³³ I. D. Mansi, *op. cit.*, XIII, col. 141/142, 387/388. Într-una din listele de participanți apare și în forma coruptă τῆς Ἱβαρτιανῶν ἐκκλησίας (*ibidem*, col. 367/368), iar în versiunea latină veche a actelor Conciliului, publicată în 1540, apare altă coruptelă: „episcopus ecclesiae Baritianorum” (*ibidem*, col. 732).

³⁴ M. Le Quien, *Oriens Christianus*..., Paris, 1740, I, col. 1222; Gh. Șincai, *Hronica românilor*, în *Opere*, I, ed. F. Fugariu, București, 1967, p. 226; Ghenadie Enăceanu, *Creștinismul în Dacia și creștinarea românilor*, București, 1875, p. 85, 97; V. Pârvan, *op. cit.*, p. 68. Însă, titulatura lui arată că (alături de imposibilitatea formei pentru Abrittus) este vorba de episcopul bisericii unui anumit neam sau al unui ținut. Episcopii care sînt menționați ca avîndu-și sediul într-un anume oraș nu poartă o asemenea titulatură, cu ἐκκλησίας.

din Pannonia sau Transilvania ³⁵. Avem aici un alt exemplu de desemnare a populației romane prin numele grupului politic dominator, căci, evident, nu avarii adevărați erau credincioșii lui Ursus, care purta un nume latin. P. P. Panaitescu mai semnala ³⁶ (fără comentarii) și un pasaj dintr-o viață a Sf. Chiril (scrisă în slavonă în jurul anului 882) ³⁷ în care se spune că acesta, interpelat de preoții latini de ce face liturghia în limba slavă, se justifică arătând că și alte neamuri cunosc Scriptura în limba lor, între care îi numără și pe avari ³⁸. Fără a exclude posibilitatea referirii la românii care aveau în biserică limba latină populară, înclinăm să credem că în acest caz nu este vorba de așa ceva. Între acele 12 popoare enumerate, unele aveau, într-adevăr, limba lor în biserică (egiptenii, sirienii, armenii, iberii [= ivirii, georgienii,] goții), însă altele nici măcar nu erau creștine (khazarii). După cum observa F. Dvornik, autorul scrierii enumeră mai întâi diferite populații de la nordul Mării Negre (abasgi, iberi, sugdeenii, goți, khazari), iar avarii sint intercalați printre acestea. Această enumerare de popoare pare să fie o imagine vagă a ceea ce D. Obolensky numea „the Byzantine Commonwealth”, adică a populațiilor aflate în aria de cultură bizantină. Este mai probabil ca avarii pomeniți aici să fie acei huni onoguri și sabiri creștinați în prima jumătate a sec. VI de către misionarii bizantini, folosindu-se de limba hunică (traducându-se chiar liturghia și Scriptura în aceasta) ³⁹. În 882 avarii dispăruseră de mult timp ca putere politică din Pannonia (și, probabil, și ca neam aparte).

Însă, faptul că românii apar sub numele avarilor în titulatura episcopului Ursus, ni se pare cert. Ursus era, desigur, conducătorul spiritual al unei „Romanii populare”, al unei posibile formațiuni politice; un episcop poate nehirotontic canonic, în felul acelor „pseudo-episcopi” români din sec. XIII—XIV ⁴⁰ și care a izbutit, în cele din urmă, să participe la Conciliul ecumenic.

Români-sciți, români-avari, iată două ipostaze care ne arată încă o dată că „tăcerea” izvoarelor evului mediu timpuriu în privința noastră

³⁵ D. Stănescu, *Originea creștinismului la români*, București, 1891, p. 42, 55—56; A. Tripou, *Monografia-Almanah a Crișanei, județul Bihor*, Oradea, 1936, p. 16; A. Decei, *op. cit.*, p. 105; Gh. Cotoșman, BOR, 86, 1968, nr. 3—5 p. 485; C. C. Giurescu, D. C. Giurescu *Istoria românilor*, I, București, 1975, p. 176; St. Lupșa, *op. cit.*, p. 833; Gh. I. Moisescu, St. Lupșa, Al. Filipașcu, *Istoria bisericii române*, I, București, 1957, p. 104—105; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 181—182. Termenul de 'Αβαρία („țara avarilor”) apare la Theophanes Confessor, ed. Boor, p. 357, = FHDR, II, p. 619 (Cronica scrisă între 810—814) și într-o lucrare geografică anonimă din sec. VIII—IX (G. Moravesik, *op. cit.*, p. 51). În sprijinul acestei ipoteze vine faptul că Ursus nu a participat de la început la lucrările Conciliului (fiind atestat doar începând cu a patra sesiune). Acest fapt s-a datorat, desigur, dificultății drumului din „țara avarilor” până la Niceea.

³⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 196.

³⁷ D. Obolensky, *op. cit.*, p. 331.

³⁸ F. Dvornik, *Les Slaves...*, p. 172.

³⁹ D. Obolensky, *op. cit.*, p. 60—62.

⁴⁰ Mai întâi în scrisoarea papei Grigore IX din 1234 (Vezi, în special, N. Iorga, *Histoire des Roumains*, III, p. 137—138; V. Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, București, 1982, p. 106). A se observa pluralul „pseudoepiscopi”: sint mai mulți pentru că erau preoți de obști sau de uniuni de obști; nu ar fi putut fi decit un singur episcop canonic pentru un teritoriu restrâns! Expresia „pseudoepiscopi” mai este întâlnită în actele Patriarhiei constantinopolitane în legătură cu episcopii moldoveni Iosif și Meletie, considerați necanonici (FHDR, IV, p. 243, 247). De asemenea, într-un document din 3 mai 1205 (DIR, C. I. nr. 47) se menționează un episcop din Transilvania care nu este supus nici unei mitropolii (A. Sacerdoțeanu, *Studii teologice*, 20, 1968, p. 250).

este, în parte, și o ascundere⁴¹ a adevăratelor realități etnice în spatele unor denumiri convenționale. Vagi dacă sînt luate separat, mărturiile discutate în aceste pagini, dacă sînt corelate, pot să aducă astfel niște lumini asupra istoriei românilor din epoca începuturilor organizării statale medievale. Informația din scrisoarea papei Nicolae I aduce o dovadă clară în sprijinul faptului că noi am avut liturghia în limba latină populară, probabil pînă prin sec. X⁴².

LES ROUMAINS AU IXe SIÈCLE À LA LUMIÈRE DE LA LETTRE DU PAPE NICOLAS I À L'EMPEREUR MICHEL III

RÉSUMÉ

La lettre, écrite en 865, c'est la réponse de Nicolas I à une lettre offensante de l'empereur Michel III, lequel s'opposait à l'ingérence papale dans les affaires de l'Église constantino-politaine. Dans sa lettre, Nicolas parle aussi de l'existence des certaines „Scythes” christianisés, qui avaient reçu la langue latine dans l'Église. Le terme „Scythes” (pris avec de sens géographique, signifie la population du Nord du Danube ou de la Dobroudja (*Scythia Minor*). L'emploi de ce terme avec une pareille acception est confirmé par deux sources contemporaines : Walafrid Strabus et *Notitiae episcopatum*. Les „Scythes” sont les Roumains ou, peut-être, les Roumains mêlés avec les Slaves. Les Daco-Romains s'étaient christianisés dès le IVe siècle, en rite latin. Dans la lettre de Nicolas, les „Scythes” sont mentionés à côté de *Barbari omnes*, c'est-à-dire des peuples occidentaux christianisés en rite latin dans la même époque.

L'auteur discute aussi le problème de l'évêque Ursus de l'Église des „Avaritiannes”, lequel a participé au VIIe Concile oecuménique (787). Lui était l'évêque des Roumanins qui vivaient dans le pays soumis par les Avars (Pannonie ou Transylvanie). Les Roumains ont été mentionés souvent dans les sources sous le nom des peuples qui les dominaient.

Donc, la lettre de Nicolas I atteste l'existence des Roumains chrétiens au Bas-Danube, en ayant la langue latine dans l'Église. Le passage respectif paraît être une allusion dissimulée aux prétentions papales de suprématie dans l'Illyricum.

⁴¹ Vezi Gh. Brătianu, *Origines et formation de l'unité roumaine*, București, 1943, p. 77 : „Le silence des textes au sujet de quelques noms de peuples n'est, en une certaine mesure, qu'un déguisement”.

⁴² Le mulțumesc și cu această ocazie tovarășilor lect. univ. dr. Stelian Brezeanu și dr. Petre Diaconu pentru îndrumările date.